

ІНФЛЯЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ЗАГРОЗА СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

Автор досліджує здатність держави забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, що є показником соціальної безпеки. Оцінка соціальної безпеки здійснюється по реальних фінансово-економічних показниках. Поза увагою залишається прихована загроза – рівень інфляційного навантаження.

The ability of the state to provide the deserving and high-quality standard of living of population regardless of influence of internal and external threats is the indicator of social safety. As a rule, the estimation of social safety is carried out for to the real financial and economic indicators. There is the hidden threat out of the focus – level of the inflationary loading.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення ринкової економіки в Україні надає усім суб'єктам фінансово-економічних відносин (державі, суб'єктам господарської діяльності та населенню) якісно нові можливості розвитку самореалізації та перспектив у майбутньому порівняно з багаторічним періодом адміністративно-командної системи правління. Розширюються кордони міжнародної співпраці у сфері освіти, міграції населення, ведення бізнесу тощо. Саме цей час вимагає нового рівня свідомості від усіх суб'єктів фінансово-економічних відносин та адаптації їх до нових умов соціально-економічного існування. Двадцятирічний досвід економічної та політичної незалежності України дозволяє констатувати різні темпи адаптації та пристосування до умов ринкової економіки. Держава як інститут високого рівня влади, управління і контролю за будь-яких умов використовує переваги свого положення. Суб'єкти господарської діяльності свідомо або навіть несвідомо реалізуючи свій підприємницький потенціал, взагалі першими пристосовуються до будь-яких змін, використовуючи широкий арсенал способів виживання: тиск на владу шляхом мирних (а іноді не зовсім) демонстрацій, незгоди з існуючими умовами ведення бізнесу, переорієнтація на інші види діяльності з урахуванням відповідного попиту та пропозиції на ринку товарів і послуг, і, нарешті, перехід певною мірою у тіньовий сектор з метою виживання у складних умовах. І тільки населення виявляється найбільш вразливим суб'єктом в умовах економічних трансформацій та соціальних змін.

Основна увага у даному дослідженні буде приділена інфляційному навантаженню як фактору прихованої загрози соціальній безпеці в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам інфляції загалом та соціальному захисту населення зокрема приділяється досить багато уваги серед широкого кола вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема у наукових працях О. М. Мельника [1], Ю. О. Шклярського, Е. М. Лібанової, Б. О. Надточій, Н. П.Борецької, Л. М. Красавіної [2], Л. І. Абалкіна [3], Е. К. Хіжного [4], С. Р. Моїсеєва [5] та інших.

Водночас, високі показники інфляції та низький рівень соціального стану переважної більшості населення практично на всій території пострадянського простору є вагомим доказом необхідності проведення подальших наукових досліджень у даному напрямку з відповідним формулюванням не тільки існуючих проблем, а також причин, наслідків та шляхів вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інфляційного навантаження як прихованої загрози соціальній безпеці населення України, розкриття сутності реальної проблеми у даному контексті та пропозиція можливих рішень даної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до «Методики розрахунку

рівня економічної безпеки України», затвердженої Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 року, щоквартально здійснюється комплексний аналіз індикаторів економічної безпеки з метою виявлення потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні. У даній методиці для конкретизації понять вводяться такі терміни:

- «економічна безпека» – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави;
- індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері;
- соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [6].

Серед численних показників, які відповідно до діючої Методики є свідомством рівня соціальної безпеки в Україні, доцільно зупинитися на декількох, які з одного боку безпосередньо стосуються усіх верств населення, а з іншого – є найбільш значущими для більшої, а саме соціально вразливої частини населення (табл. 1). До таких показників належать:

- відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів;
- відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів;
- відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів;
- частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, % [7].

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розвитку України (вибірково), 2005-2009 рр.

	Номін. середня з/плата за місяць, грн.	Прожитк. мінімум (станом на грудень відповідн. року), грн.	Середній розмір пенсії за віком, грн.	Сукупні витрати домогосподарств, грн.	Витрати домогосподарств на харчування, грн.	Витрати домогосподарств на харчування, %	Сукупні ресурси домогосподарств, грн.	Індекс номінальних сукупних ресурсів домогосподарств, %	ІСЦ, %	ІСЦ на продукти харчування та безалкогольні напої, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2005	806	423	317	1229	696	56,6	1321	145,0	110,3	110,2
2006	1041	472	409	1442	767	53,2	1611	121,9	111,6	103,2
2007	1351	532	481	1722	855	51,4	2012	124,9	116,6	123,7
2008	1806	626	799	2590	1267	48,8	2892	143,7	122,3	124,5
2009	1906	701	942	2754	1377	50,0	3015	104,3	112,3	110,9

Для оцінки рівня соціальної безпеки в Україні спочатку необхідно проаналізувати статистичні дані, на яких така оцінка базується. Основну увагу буде зосереджено на домогосподарствах України, оскільки саме домогосподарство можна визначити як економічну одиницю, яка складається з однієї або кількох осіб, постачає економіку ресурсами і використовує отримані кошти для задоволення матеріальних та інших потреб.

Динаміка змін зазначених показників, як абсолютних, так і відносних, загалом свідчить про загальний позитивний стан речей. При цьому не виникає необхідності оцінювання абсолютних показників шляхом їх відносних змін, оскільки темпи їх зростання є очевидними. Навіть уповільнення темпів зростання сукупних ресурсів домогосподарств у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2009 році на фоні зменшення індексу споживчих цін на кінець відповідного року на перший погляд не викликає жодного занепокоєння. І тільки застосування методики оцінки у даному випадку соціальної безпеки та порівняння зазначених вище показників соціальної безпеки з х пороговими значеннями

дозволяють оцінити реальну ситуацію у країні (табл. 2).

Таблиця 2

Показники соціальної безпеки України (вибірково), 2005-2009 рр.

Показники	Порогові значення	Фактичні значення					Динаміка нормалізованих значень	
		2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	Напрямок зміни	Безпечність зони
1. Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	Не менше 3	1,9	2,2	2,5	2,9	2,7	↓	Зона небезпечна
2. Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	Не менше 1,5-2	0,7	0,8	0,9	1,3	1,3	↑	Зона небезпечна
3. Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	Не менше 1	1,3	1,1	1,1	1,2	0,9	↓	Зона небезпечна у 2009 році
4. Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	Не більше 50	56,6	53,2	51,4	48,9	50,0	↓	Зона безпечна, починаючи з 2008 року

З метою конкретизації дослідження даного питання доцільно зосередити увагу на показниках конкретного року, зокрема, 2009 р. Отже, по усіх зазначених показниках соціальної безпеки в Україні, крім частки витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, на кінець 2009 року спостерігається ситуація, яка відповідно до діючої методики, характеризується як небезпечна.

Після отриманих вище результатів можна більш реально оцінити показники, які були при цьому використані. За умов, коли частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств становить 50 %, прожитковий мінімум взагалі виявляється несумісними з виживанням. По-перше, 50 % від прожиткового мінімуму не вистачить на повноцінне харчування, а по-друге, життя людини не обмежується виключно харчуванням. Відтак, перший і другий показники соціальної безпеки реально на багато більше відхиляються у бік небезпечної зони від своїх порогових значень. Певною мірою це стосується також і середньої пенсії (при тому, що це навіть не мінімальна пенсія).

Показники відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін у 2005-2008 роках були критично наближені до своїх порогових значень, що вже може бути певним свідченням відсутності належного рівня соціально-економічного розвитку у країні. Стосовно частки витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, починаючи з 2008 року стан покращився, але не настільки, щоб можна було говорити про надійну безпечність зони. Водночас, 2009 рік по більшості показників став об'єктивним наслідком невірної динаміки економічного зростання в Україні. У той самий час не можна не відзначити, що небезпечність відповідних зон характеризується досить незначним перебільшенням/зменшенням показників відносно встановлених порогових значень. Таким чином, оцінюючи стан соціальної безпеки в Україні протягом 2005-2009 років, можна констатувати, що ситуація загалом по країні є небезпечною, але не вкрай критичною. Якщо ж оцінювати стан речей у розрізі регіонів, то ситуація виявляється більш непривабливою. Зосередимо увагу на частці витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств

(рис. 1).

Фактично, показник частки витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств є також показником продовольчої безпеки, тобто такого рівня продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави. Саме цей показник безпосередньо впливає не просто на розвиток нації, сім'ї, особи, він є одним з головних факторів відтворення найціннішого ресурсу будь-якої країни світу — людського капіталу.

Рис. 1. Питома вага витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств у 2009 році в розрізі регіонів, %.

Виявляється, що безпечна ситуація спостерігається тільки у м. Києві (42,1 %), а також Чернігівській (46,2 %), Кіровоградській (46,3 %), Миколаївській (48,7 %), Чернівецькій (49,3 %) та Дніпропетровській (49,9 %) областях. У решті областей України (а це переважна більшість) реальна ситуація виявляється значно гіршою, навіть порівняно з «небезпечним» середнім показником. Але за цими кількісними показниками приховується ще один, у даному випадку якісний, небезпечний показник, а саме: достатність споживання окремого продукту. Коефіцієнт співвідношення між фактичним споживанням продуктів харчування та відповідною нормою раціонального споживання має дорівнювати 1 (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування та фактичне споживання населенням України у 2009 р.

(на особу на рік; кілограмів)

	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України)	Фактичне споживання у 2009 році	Індикатор достатності споживання
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	111,7	1,11
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	80,0	49,7	0,62
Молоко і молокопродукти (у перерахунку на молоко)	380,0	212,4	0,56
Риба і рибопродукти	20,0	15,1	0,76
Яйця (шт.)	290	272	0,94
Овочі та баштанні	161,0	137,1	0,85
Плоди, ягоди та виноград	90,0	45,6	0,51
Картопля	124,0	133,0	1,07
Цукор	38,0	37,9	0,99
Олія рослинна всіх видів	13,0	15,4	1,19

Дані табл. 3 свідчать, що у 2009 році по основних видах продовольства (м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибопродукти, а також плоди, ягоди та

виноград) фактичне споживання знаходилось значно нижче рекомендованих раціональних норм. Але такий стан речей був обумовлений не тільки уповільненням зростання номінальних доходів населення, і навіть не тільки падінням його реальних показників (оскільки індекс споживчих цін у 2009 році перевищив індекс номінальних сукупних ресурсів домогосподарств на 8 %).

На даному етапі дослідження є доцільним зосередити увагу на причинах такого стану речей, а саме проаналізувати індекс споживчих цін не взагалі, а в розрізі спочатку видів товарів (продовольчих та непродовольчих) та послуг, а потім оцінити ІСЦ на окремі продовольчі товари.

Повертаючись до табл. 1, не можна не звернути уваги, що ІСЦ на продукти харчування та безалкогольні напої у 2007 та 2008 роках значно перевищував загальний ІСЦ. В умовах, коли в структурі споживчих витрат переважної більшості домогосподарств України витрати на продукти харчування та безалкогольні напої становлять 50 % і більше (табл. 1), реально показник соціальної безпеки (відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін) виявляється значно гіршим.

Оскільки показник номінальних сукупних ресурсів домогосподарств протягом 2005-2008 років значно випереджав ІСЦ, та навіть ІСЦ на продукти харчування та безалкогольні напої, причину загрози соціальній та продовольчій безпеці по зазначеному показнику необхідно шукати у структурі ІСЦ на окремі продовольчі товари. Для приклада (в умовах відсутності необхідних даних за 2009 рік) скористаємось даними Державного комітету статистики України за січень 2008 року та фактично оцінимо динаміку зміни цін на продукти харчування та безалкогольні напої за 2007 рік (табл. 4).

По основних продуктах харчування ІСЦ значно перевищував індекс номінальних сукупних ресурсів домогосподарств (124,9 % – станом на грудень 2007 року). Якщо звернутися до даних табл. 3 та оцінити достатність споживання продуктів харчування населенням України у 2009 році, напрашується висновок, що ситуація з року в рік суттєво не змінюється. Залишається остаточно не з'ясованим питання: такий стан речей є наслідком низького рівня доходів населення або наслідком високих цін, зокрема, на продукти харчування? Не можна виключати ситуації, що одночасно мають місце і одна, і друга причина.

Таблиця 4

ІСЦ на продукти харчування в Україні

(%)

Показники	Січень 2008 до січня 2007
Продукти харчування та безалкогольні напої	128,5
Продукти харчування	129,7
Хліб і хлібопродукти	122,7
Хліб	122,5
Макаронні вироби	120,7
М'ясо та м'ясопродукти	118,7
Риба та продукти з риби	111,2
Молоко	143,3
Сир і м'який сир (творог)	141,0
Яйця	167,0
Масло	142,1
Олія	179,0
Фрукти	165,1
Овочі	151,8
Цукор	105,8
Безалкогольні напої	112,2

Спочатку простежимо, яким чином змінювались доходи населення протягом періоду, який аналізується (табл. 5). Відповідно до наведених у табл. 5 даних, в Україні спостерігається суттєва диференціація населення за доходами: на кінець 2009 року чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, становила 9,5 млн. осіб або 21,4 % від загальної чисельності

населення, що на 17,5 % більше у порівнянні з попереднім роком. Не можна не зазначити, що, загалом, протягом періоду, який аналізується, динаміка спостерігається позитивна: на кінець 2005 року чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць становила 25,3 млн. осіб, але навіть показник на рівні 2009 року для Європейської розвинутої країни, якою Україна потенційно є і до якої реально має наблизитися, це забагато.

Таблиця 5

Розподіл населення України за рівнем середньодушових загальних доходів,
2005-2009 рр.

(%)

Загальні доходи у місяць, грн.	Розподіл населення				
	2005	2006	2007	2008	2009
До 300,0	29,2	19,7	3,7	0,9	0,5
300,1–480,0	34,9	32,2	17,9	6,1	4,3
480,1–660,0	18,8	23,0	28,9	15,0	12,5
660,1–840,0	17,1	25,1	21,2	19,5	19,0
840,1–1020,0	28,3	18,2	18,3
1020,1–1200,0	12,7	13,9
1200,1–1380,0	9,3	9,7
1380,1–1560,0	5,9	6,7
1560,1–1740,0	3,7	5,1
1740,1–1920,0	2,6	2,9
понад 1920,0	6,1	7,1

Можна вважати, що такий матеріальний стан населення в Україні є наслідком двох основних причин. Перша: держава як основний суб'єкт фінансово-економічних відносин країни не забезпечила належних умов населенню для отримання додаткових джерел доходів, зокрема, сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, організація якого не потребує значного фінансового капіталу. На кінець 2009 року у структурі сукупних ресурсів домогосподарств доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості складають лише 5,1 %, це після 20 років становлення ринкових відносин у країні. Навіть, якщо сюди додати 2,9 % доходів від продажу сільськогосподарської продукції, цей показник не відповідає вимогам часу.

Друга причина: на кінець 2009 року у структурі сукупних ресурсів домогосподарств оплата найманої праці становить 47,9 %, а пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані державою готівкою – 26,0 % (це на 2,0 % більше, порівняно з 2005 роком), що є прямим свідченням того, що більшість населення України не використовує усіх можливостей, які надає ринкова економіка, та не реалізує у повній мірі свою здатність до підприємницької діяльності.

За таких умов невдовзі держава буде неспроможна забезпечити належний рівень життя у країні, а населення буде нездатним реалізовувати себе в усій повноті своїх функцій. Ще одна загроза спостерігається у прихованому, свідомому або несвідомому, формуванні залежності населення від держави, яка, у свою чергу, з часом об'єктивно не буде здатна забезпечувати у всій повноті соціальну підтримку більшості населення країни.

Стосовно динаміки цін на продукти харчування треба зазначити, що це питання потребує окремого, більш детального дослідження, зокрема, оцінки рівня розвитку аграрного сектору, попиту та пропозиції товарів харчової промисловості, обсягів експорту сільськогосподарської продукції та інших складових, у тому числі кількості грошей в обігу.

Але основна небезпека такого стану речей наче розкручується по спіралі та обумовлює безпосередньо або опосередковано цілу низку негативних явищ в Україні:

- демографічний спад;
- еміграцію економічно активного населення (репродуктивного віку) з України;

- збільшення економічної залежності людей похилого віку від кількості економічно активного населення;
- об'єктивне збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарської діяльності;
- постійно зростаючий дефіцит Пенсійного фонду України;
- зниження продуктивності праці;
- політичну нестабільність;
- поступове нагромадження внутрішніх і зовнішніх боргових зобов'язань та ще багато інших негативних явищ.

Висновки і перспективи подальших розробок. У світі вже давно сформувався підхід щодо оцінки рівня розвитку фінансової системи країни по рівню розвитку фінансів домогосподарств. Саме домогосподарства, які охоплюють усе населення країни, між усіма суб'єктами фінансових відносин виявляються найбільш незахищеними та вразливими. Певною мірою це обумовлено відсутністю фундаментального теоретичного обґрунтування значимості домогосподарств в системі фінансово-економічних відносин країни, особливо з огляду на ті функції, які вони виконують. Це призводить до системного накопичення факторів, які негативно впливають на соціальний стан населення, основним серед яких є високий рівень споживчих цін.

Серед першочергових завдань, які сьогодні стоять перед державою, є:

- досягнення помірних цінових показників на ринку споживання, у першу чергу, це стосується продуктів харчування, що безпосередньо буде сприяти підвищенню рівня соціальної безпеки населення;
- створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу взагалі та в аграрному секторі, зокрема;
- сприяння зростанню рівня доходів населення шляхом підвищення грамотності населення та розкриття сукупності можливостей, які надає ринкова економіка, починаючи з вищих та середніх навчальних закладів.

Реалізація цих завдань призведе не тільки до підвищення рівня соціальної безпеки в Україні. Це може стати початком реальних соціально-економічних перетворень, які наблизатимуть з кожним роком Україну до високих Європейських та світових економічних та соціальних стандартів.

Список використаної літератури

1. Мельник О. М. Інфляція: теорія і практика регулювання / О. М. Мельник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 291 с.
2. Красавина Л. Н. Регулирование инфляции: мировой опыт и российская практика / Л. Н. Красавина, В. Я. Пищик. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 280 с.
3. Абалкин Л. И. Стратегия экономического роста и инфляция / Л. И. Абалкин // Инфляция и антиинфляционная политика в России; [под ред. Л. Н. Красавиной]. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 9–23.
4. Хижный Э. Государственная система социальной защиты граждан в странах Западной Европы: [монография] РАН ИНИОН; Центр науч.-информ. исслед. глобальных и региональных проблем; Отдел стран Зап. Европы и США; В. Г. Былов (отв. ред.); Ю. А. Борко и Ф. Э. Бурджалов / Э. Хижный. – М., 2006. – 272 с.
5. Моисеев С. Р. Инфляционное таргетирование. [монография] / С. Р. Моисеев. – М.: Маркет ДС, 2004. – 112 с.
6. Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
7. Стан економічної безпеки України. Департамент макроекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua.

Прийнято до друку 04.05.2011